

Temizliğin alâmet-i fârikası sabunlar

GÖRSELLER: ADELL ARMATÜR KOLEKSİYONU

S ABUN, Latince “Sapo” ve Fransızca “Savon” kelimesinden Türkçeleşmiş bir sözdür. Bitkisel yağ, soda ve kil karışımından yapılan ilk sabunlar, Eski Mısır ve Akdeniz çevresindeki ülkelerde, Anadolu’da da Fenikelilerde kullanılmıştır. Sümer tabletlerinde sabun formülü yazılı olarak kaydedilmiştir. Alkalisi bol olan ağaç külü ve hayvansal yağ karışımından elde edilen sabunların

kumaş temizliğinde kullanıldığı da bu tabletlerde yazmaktadır.

Su ve sabunla yıkanma kültürünün pek yaygın olmadığı Avrupa’da kötü vücut kokularını engellemek adına parfümün icat edildiği bir vâkıdır. Aradan geçen uzun senelerden sonra Avrupalılar sabunu yeniden keşfetmiş, ardından da sabun sektörü gelişmiştir. Avrupa’da ilk kez 1884 yılında ambalajlı sabun üretimi yapılmıştır.

Sabunlar, yağ asitlerinin alka-

li tuzlarından oluşmaktadır. Bitkisel yağlardan, özellikle zeytin yağı, sabun imâlâtında çok önemlidir. Zeytinliklerin, dolayısıyla zeytin yağı üretiminin fazla olduğu yerlerde sabunculuk daha fazla gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda sabun üretimi Batı Anadolu, Mıdilli ve Girit adaları, Şam, Halep, Nablus, Ayvalık, Edremit, İzmir, Edirne gibi yerlerde yapılmaktaydı. Osmanlı’nın en kaliteli ve aranan sabunları zeytin yağı kalitesi yüksek Girit, özellikle de Kandıye işi sabunlardı; bu ürünlerin taklit edildikleri bile olurdu.

Edirne işi, özellikle Rum sabuncularının imâlâtını yaptığı misk ve meyve sabunlarının ayrı bir yeri vardır. Misk sabunları, saraya sunulan hediyeler arasında yer alırdı. Edirne işi meyve sabunlarının yapılışı şöyleydi: Geniş kazanlara alınan sabunlar kızgın ateşte eritilirdi. Sıvı hâle getirilen eriyik ateşten alınıp soğumaya bırakılırdı. İçine birkaç damla gül yağı konurdu. Hafif sıcakta hamur iyice yoğrulurdu. Daha sonra ustanın el becerisine göre meyveler oluşturularak istenen renge boyanırdı.

Osmanlı döneminde seyahatlerde kullanılan kâğıt şeklinde cepte taşınabilen sabunlar, ambalajlı olarak imâl edilmiştir. Bu sabunların üzerinde sabunhânenin alâmet-i fârikası damga bulunmakta ve Osmanlıca “Tuvalet Cep Sabunu” yazmaktadır. Kişisel hijyen açısından kişiye özel olması ve oldukça pratik kullanımı sebebiyle ayrı bir yeri olan seyahat tipi kâğıt sabunlar ise temizliğe verdiğimiz önemi göstermektedir.

Edirne işi ahşap sabun kutusu, XIX. yüzyıl. Osmanlıca, Rumca, Fransızca, Ermenice, İbranice ve Bulgarca “Hristaki Misk Edirne sabuncusu”; “Misk-i amber ve itir ve gül ve benefşe vesâir güzel kokular ile fûrûht olduğundan, arzu edenler teşrif etmeleri temennî olunur.” yazılı.

Sabun kalitesini belirleyen en önemli husus, içindeki zeytin yağı idi. Hem zeytin yağının kalitesi hem de sabundaki zeytin yağı yüzdesi sabunun evsâfını belirler. Sabun; gâyet hâlis, hâlis, mahlût ve topraklı nevinden dört kısımdı. Gâyet hâlis sabun %100 zeytin yağından yapılırdı. Hâlis sabunda %5-8 katkı maddesi, mahlûtta %10-15 katkı maddesi, topraklıda %20-50 arası katkı maddesi bulunurdu. Sabunların hamamın sıcak ortamında, göbek taşında hemen erimemesi istenirdi. Ayrıca bol köpüklü ve eridiğinde mermer yüzeylerde leke, iz bırakmayan sabunlar daha makbul idi.

AHŞAP SABUN DAMGALARI MÜHÜRLERİ

Osmanlı'da ve Cumhûriyet'in ilk dönemlerinde sabun îmâlâtı, "Sabunhâne" denilen atölyelerde yapılırdı. Sergi sabunculuğu denen geleneksel yöntemde, sabunlar kalıp olarak döküldükten sonra geniş alana sergi şeklinde açılarak

üzerinde sabun îmâlâtını yapan ustanın adının ve atölyenin isminin kazındığı ahşap damgalarla sabunlara bir nevi marka basılırdı. Sabun îmâlâtının sanâyileşmesiyle berâber, ahşap damgalar kullanımdan kalkmıştır.

SABUNLA İLGİLİ ÂDETLER

Gelin hamamına dâvet edilecek komşulara Edirne misk sabunu göndererek haber vermek âdettendi. Çeyiz takımlarında bir kutu dolusu Halep yâhut Edirne misk sabunları mutlaka çeyize konurdu. Eskiden Dîvân-ı Hümayûn yemeklerinden sonra vezirlere leğen, ibrik, ulemâyâ sabunlu destimal (sabunlu su ile ıslatılmış mendil) getirilmesi de âdetti. El yıkarken elinden sabunu kaçırmak yüksek mevkili insanlar arasında ayıp kabul edilirdi.

Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme'sinde sabuncu esnâfından bahsetmektedir. Evliyâ Çelebi, 200 sabuncu dükkânında 500 çalışanı ve pirlininin Cemşid olduğunu belirtmektedir. Cemşid'in

başlangıçta sabunu zeytin yağından îcat edebilmek için çok uğraştığını, ama muvaffak olamadığını ve buna çok üzümlü ağlarken bir damla göz yaşının sabun kazanı içine düşmesiyle donup taş gibi olduğunu gördüğünü söyler. Göz yaşının tuzlu olduğunu bildiğini, böylece sabun kazanına tuzlu su katılması gerektiğini öğrendiğini ve sabunu îcat ettiğini belirtir.

Evliyâ Çelebi, ayrıca sabunun mûcizî bir karışım olduğunu ifâde ederek, "Eğer ki sabun kazanlarda kaynarken içine canlı kısmından ne düşerse Allah'ın emriyle mahvolup sabun olur." diye yazmaktadır. Sabunların küplerle İstanbul bezirgânına getirildiğini, arabalar üzeri dükkânların rengârenk sabunlar ile süslendiğini, nicesinin ellerinde dizi dizi ve başlarında tablalar ile "Sabun alın, pak olun!" diyerek gezdiklerini belirtir.

—ERCAN TOPÇU

Damgali sabunlar, Osmanlıca "Ayvalık mâmûlâtı Hacı Cemâlizâde hâlis..."; "Sabuncuzâde Hacı Şâkir gül râyihalı nezâfet sabunu"; " Mehmet sabunu, ekstra"; " İbrahim...., hâlis Ayvalık" yazılı.

(üst) Osmanlıca "Edirne yâdigârı" yazılı sabun.
(alt) Ahşap sabun mührü, XIX. yüzyıl.